

(amely többek közt a DDT rovarirtó-növényvédőszer váratlan és gyilkos mellékhatásaira hívta fel a figyelmet) ugyan előkészítették a talajt a Római Klub 1968-as megalakulására (akiknek a jelentése először használta a „globális” kifejezést és szemléletmódot), de az áttörés a mai napig nem következett be. Egyúttal pedig a „globalizáció” kifejezést kisajátítják a pénzpiacok vagy a piacgazdaságok egységesülési folyamatára, megfosztva ezzel eredeti, *felrázni, riadóztatni szándékozó*, morális-felelősségvállalási tartalmától. Én magam a jövő nemzedékek ombudsmanját éppen ezért tartom elengedhetetlen – ámbár csupán nagyon kicsiny – lépésnek, hogy a fogalom eme eredeti értelmét, mozgósító és értékőrző tartalmát legalább ezen az egyetlen ponton visszaadhassuk. Korunk egyik specifikuma ugyanis, hogy a beruházók, tőketulajdonosok, politikai vezetők rövid- és hosszútávú érdekei elváltak egymástól. A rövid távú nyereségérdekltség ma ellentétben van a hosszú távú fenntarthatóság követelményével. Akinek gyermekei és unokái vannak, legyen az politikus vagy üzletember, tudnia kell, hogy egyéni érdekei immár szemben állnak csoportérdekeivel.

Szó sincs arról, hogy a szóban forgó ombudsmani intézmény egyszerűen egyike lenne a már létező struktúráknak, vagy hogy akkor további – pl. honvédelmi – szószólóknak volna helye. Ellenkezőleg, itt az ember újkori fejlődésének, az egyén és a civilizáció koevolúciójának egy olyan specifikumáról van szó – a bekódolt és a felismert, illetve a rövid távú és a hosszabb távú érdek, valamint az egyéni és a csoportérdek ütközésének kezeléséről –, amely teljességgel eredeti és kiemelt helyet jelöl ki a most javasolt intézmény számára. Ugyanis először fordulna elő a történelemben, hogy a célkijelölés egylépcsős, spontán aktus helyett egy elemző, iterációs folyamat végeredményeként alakulna ki mind egyéni, mind csoport- és ösztársadalmi szinten.

Gondoljunk akár a géntechnológiára, akár magára a gazdasági növekedésre – mindkét esetben a komplex hatásrendszer teljességgel feltáratlan, s mindkét esetben mind a mai napig az automatikus, spontán célkijelölés működik a következmények vizsgálata nélkül. Úgy látom, létalapjaiban kellene itt megkérdőjelezni az emberi lényt ahhoz, hogy belső céltételezési szabadságát alárendeljük külső következményrendszerének.

A gyógyszerek helyett mindenre, emberi tevékenységünk minden elemére és mozzanatára rá kellene írni, hogy „A kockázatok és mellékhatások tekintetében kérdezze meg ökológusát, filozófusát”.

Lányi András
AZ ETIKÁTÓL A POLITIKÁIG

Előadásomban azzal foglalkoznék, hogy miért teszi próbára politikai gondolkodásunkat az utánunk jövő nemzedékek jogainak érvényesítése. Merthogy próbára teszi. Maga az utódokról való gondoskodás enyhén szólva nem új ötlet, hanem a társadalmi együttélés értelme és a legalapvetőbb emberi feladat, ami az embert emberré teszi. Hagyományosan a családra és a kisebb közösségekre hárult

ez a feladat, ilyen kisebb közösség a falu. Az sem újdonság, hogy az utódokról való gondoskodásnak a körébe beszámítják azoknak a természeti életfeltételeknek a megőrzését, amelyekről a XVIII. században rögzített több száz éves hagyományt megőrkítő székely falutörvények megemlékeznek.

Ugyanakkor, tehát a modern nemzetállam kialakulásának időszakában Edmund Burke arról elmélkedik, hogy a nemzet is olyan kötelék, amely elsősorban az előttünk jártakkal és az utánunk jövővel köt össze bennünket. Tehát nem arról van szó, hogy a jövőről való gondoskodás új köteletség, az újdonság az, hogy mi ennek a kötelezettségnek nem vagyunk képesek eleget tenni. Vajon miért? A gondoskodás feladata a közösségekről a társadalmakra kerül át, tehát személytelen intézményekre. Olyan emberekről gondoskodunk, akiket nincs szerencsénk ismerni. Ennek megfelelően a hangsúly a gondoskodó személyes, morális felelősségéről áttevődik – éppen áttevődésben van – a célszemélyek, tehát az utódok jogaira. És úgy tűnik, mintha az a modern társadalomelméletnek jobban meg is felelne, hiszen ez az egész gondolkodás az emberi jogok alapján áll. Vajon belefér-e az emberek jogairól való hagyományos gondolkodásunkba a jövő nemzedékek elfogadása? Nem. Annak dacára, hogy másfél évtizeddel az Emberi Jogok Nyilatkozatát követően Thomas Jefferson egy levélben arra hívja fel elnökutódjának figyelmét, hogy az államoknak nincs joguk olyan adósságokat felhalmozni, amelyek harminc éven belül nem fizethetők meg, hiszen ezzel utódaink szabad rendelkezésre, céljaik szabad kitűzésére vonatkozó jogait korlátoznánk. Kíváncsi vagyok, hogy a demokrácia és az emberi jogok atyja, Jefferson mit gondolna rólunk és viselt dolgainkról, akik az élővilággal szemben olyan többezer éves adósságot halmozunk fel, amit nemzedékek hosszú sora fog nyögni. Mennyire lehetünk mi tisztelői az emberi jogoknak, mennyire lehetünk mi demokraták, ha így járunk el?

Semmi elméleti ellentmondást nem jelent, hogy ha nekünk vannak emberi jogaink, akkor a jövő nemzedékeknek is legyenek. Akkor mi a probléma? Az emberi jogi gondolkodás alapvetően formális jogokról beszél. Azok az alapjogok, amelyekről úgy gondoljuk, hogy minden embert megilletnek, nem mondják meg, hogy kinek mit kellene tennie vagy kinek mi jár. Abban a pillanatban, amikor mi megtudtuk, hogy utódainknak mi jár, és jól azonosítható értékekhez rendeljük az ő emberi jogaik érvényesülését, – tudniük, hogy nem élhetnek emberhez méltó életet, nem választhatják meg szabadon életformájukat, hogyha a földi élővilág gazdag változatosságát fönnt nem tartjuk számukra, – ezzel áttörtük a formális jog és bizonyos értelemben az állam semlegességének a rendszerét és egy másik rendszerre tértünk át. Hogy ezt meg kell tennünk, arra először Hans Jonas hívta fel korunk figyelmét, aki azt mondta, hogy bizony, a technológia fejlődésével, tehát azáltal, hogy a mi beavatkozásunk az élővilágba a természet létalapjait képes fenyegetni, tehát olyasvalamit, amiről azt hittük, hogy úgy magától van és mindig is lesz; ettől az, amit mi a természettel művelünk, erkölcsi megítélés tárgyává lett. Vagyis, – szemben az eddigi feltételezésünkkel – az emberhez méltó élet, egyálta-

lán az erkölcsi univerzum a természeti univerzum egy meghatározott állapotához kötött, evvel függ össze és enélkül nem működik.

Ameddig mi a jövő nemzedékekről való gondoskodást, azaz az élővilág gazdag változatosságának fönntartását, mint morális követelményt, katedráról hirdetjük, addig súlyosabb ellenállásba nem ütközünk, legföljebb a szomszédos tanszéken csóválja valaki a fejét. A baj akkor kezdődik, amikor az ebből következő politikai követeléseket kezdjük megfogalmazni. De vajon miért? Azért, mert be kell látnunk, hogy a jelenlegi politikai-gazdasági rendszer működése lényege szerint és szükségképpen teszi lehetővé, hogy utódainknak az ép természeti környezethez való joga érvényesüljön. A képviselői demokrácia, amely a pillanatnyilag adott népesség akaratának kinyilvánításán alapul, szükségképpen a rövidtávú teljesítményt jutalmazza és azokat a politikai csoportokat juttatja hatalomra, amelyek ilyen rövidtávú eredményeket képesek felhozni. A piaczgazdaságban, – amely elsősorban meghatározza ma a hatalom eloszlását a világban – tehát a piaczgazdaságban pedig a növekedés, tehát az erőforrások növekvő használata vastörvény, tudniillik a haszon, ami ezt a rendszert működteti, nem egyéb, mint a növekvő befektetési, beruházási lehetőség. A javak vészes, tragikus fogyása, ami a naturáliák nyelvén már rég fajok kipusztulását, embertömegek nélkülözését jelenti, adott esetben a piacon mint nyereség könnyelhető el. Tehát ha a piacon az arany megfogyatkozik, akkor érdemessé válik az aranyat a meddőből is kitermelni, akár a csián közbeiktatásával is, lesz ami lesz. Tehát mi sem jellemző jobban ennek a politikai-gazdasági rendszernek a működésére, mint az, hogy ma egy vitán felül zajló ökológiai krízis közepette a legfőbb törekvésünk az, hogy a szabadkereskedelem útjából, e pazarló gazdálkodás útjából elhárítsuk a még létező utolsó akadályokat is. Erről tárgyalnak hamarosan ismét a világ hatalmasságai és ez ellen fognak most már remélhetőleg Közép-Európában is tiltakozni azok, akik inkább mégiscsak élni szeretnének. Alapjában véve tehát mi egy zsákmányoló civilizáció vagyunk, csak azt hittük, hogy azok a jogi és morális alapvetések, amelyek jegyében élni méltóztatunk, ezek bennünket a kényszer, az erőszak, a zsákmányolás durva formáitól mentesítenek, de nem, csak mi a zsákmányt nem más embercsoportoktól vesszük el – a fenét nem, elveszük természetesen a harmadik világtól, elveszük egymástól is, – de alapvetően a természettől. De nem egy elvont természettől zsákmányolunk, hanem utódaink örökségét zsákmányoljuk, és ezen osztozkodunk. És ez a zsákmány fölötti osztozkodás biztosítja társadalmi rendünk stabilitását.

Mégis, ha most érvelnem kell olyan jogintézmény megalkotása mellett, mint a jövő nemzedékek képviselője, akkor súlyos nehézségekbe ütközöm, éppen azért, mert a képviselői demokrácia rendszerén kívül, a piaczgazdaság viszonyaitól független pozíciót jelölök ki, egy partikuláris politikai érdeknek és értéknek. Vajon hogyan érvelhetünk emellett a mai világban? Muszáj kétféleképpen érvelnünk, hogyha jobb és baloldali politikusok egyetértésére és együttműködésére is igényt tartunk. Tehát megpróbálom a két érvelést összebékíteni egymással.

A baloldali érv igen egyszerű, hiszen a politikai baloldal mindig is a jogok kiterjesztésével határozta meg önmagát, tehát baloldalinak lenni annyi, mint a jogok kiterjesztését akarni, és valóban ez így ment az utolsó két évszázadban, amikor a városi polgárok, a nem nemesek, a nők, bizonyos mértékben a gyermekek jogi emancipációjáról szolt a történet. Azt mondhatjuk, hogy ennek a jogkiterjesztésnek a végső fejleménye, amikor a legnagyobb többségre, a még meg nem születettekterre terjesztjük ki azokat a jogokat, amelyeket az emberi méltósághoz a magunk számára is megkövetelünk. Ezen a ponton a többségre való hivatkozás mégis metaforává válik, hiszen a ma élők akaratát olyan elv nevében korlátozzuk, ami a jelenben mint érték elv van jelen.

Ezen a ponton kell áttérnünk a jobboldali, vagy szívesebben nevezném úgy, hogy a konzervatív politikaelmélet nyelvezetére, amely mindig is arról szolt, hogy a pillanatnyi többség akaratával szemben az értékekre vonatkozó tartós közmegegyezés adja a törvények legitimitását. Ezért Edmund Burke-től Fridrich Hayekig sokan, sokféleképpen gondolkodó emberek állították, hogy a törvény előbbre való, mint a törvényhozó. A törvény ennek a tartós megegyezésnek a megjelenítője. Nekünk érdekünkben áll, hogy bebizonyítsuk: a többségre való hivatkozás és egy értékelvre való hivatkozás nem áll kibékíthetetlen ellentmondásban egymással. Ez feloldható, ha a jövő nemzedékek jogainak érvényesítését, az ebből ránk háruló kötelezettségek teljesítését nem a szabadságunk korlátozásának, hanem a szabadságunk bizonyítékának tekintjük. Nem az bizonyítja-e, hogy szabad lények vagyunk, hogy képesek vagyunk nem csak a magunk céljait követni, hanem képesek vagyunk a mások javával azonosulni, képesek vagyunk a mások szabadságáról gondoskodni, hiszen a szabadság nem valamilyen természeti adottság, amely belénk van programozva, a szabadság közös teljesítmény, a kultúra teljesítménye. Tulajdonképpen a társadalmi együttélés értelme, hogy egymás szabadságáról gondoskodni tudjunk. Így mi, ma élők képesek vagyunk arra, mondhatnám szabadságunkban áll, hogy civilizációnknak ezeket a most már jól ismert önpusztító tendenciáit megfékezzük. Szabadságunkban áll, hogy begyógyítsuk a megsebzett bolygó sebeit, ezáltal szabadságunkban áll, hogy érvényesítsük az euro-amerikai vagy mediterrán vagy zsidó-keresztény, görög, szóval a mi civilizációnk nagyszerű vívmányait. Ez a nagyszerű vívmány a tudományos előrelátás képessége, amely bennünket arra tesz képessé, hogy egy előrelátható katasztrófát megelőzzünk. Szabadságunkban áll, hogy éljünk a szolidaritás, az embertestvériség eszméjének a követelményeivel, ami szintén a mi civilizációnk alkotása. Vagy pedig szabadságunkban áll, hogy mindezt ne tegyük, és utódainkat soha nem látott szenvedésnek, nélkülözésnek és pusztulásnak tegyük ki.

Egyvalami azonban nem áll szabadságunkban: hogy e két alternatíva közül ne válasszunk, miután ezt a felelősséget nem háríthatjuk át sem a társadalom, sem a gazdaság intézményeire. Ez a mi felelősségünk, ez korunk kérdése. Németh László mondja, hogy *a jelen nem kor, hanem választás*. Most ezen a történelmi választáton, egy ilyen jogintézmény megalkotásával, ami a világban ma még

csak mint eszme létezik, tehát a jövő nemzedékek jelenbeli törvényes képviselőjének megalkotásával Magyarország a történelmi fejlődés élvonalába sorolhatja magát, példát mutathat más nemzeteknek, és nem utolsósorban ezáltal kimozdíthatja a magyar közéletet abból a mély erkölcsi válságból, amely a jelen pillanatban bármely gazdasági nehézségnél súlyosabb akadály a fejlődésünknek.

TÖRVÉNYTERVEZET A JÖVŐ NEMZEDÉKEK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSÁRÓL

A jelenleg élő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és az emberi méltóságnak megfelelő környezeti feltételek fenntartására vonatkozó felelőssége tudatában; annak érdekében, hogy a jövő nemzedékek számára a választás szabadságát, az élet minőségét és a természeti erőforrásokhoz való akadálytalan hozzáférést megtartsa, az Alkotmány 32/B.§ (4) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1.§ (1) Az Országgyűlés a jövő nemzedékek életfeltételeit alapvetően befolyásoló, hosszútávú döntéseknél e nemzedékek érdekeinek képviselőjére, továbbá az Alkotmány 18.§-ában elismert és érvényesíteni rendelt, az egészséges környezethez való jog, és a természet és a környezet védelméről szóló törvények megvalósulása érdekében megválasztja a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát. Az Országgyűlés a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát azok közül a magyar állampolgárok közül választja, akik felsőfokú végzettséggel, a környezetvédelem vagy a természetvédelem területén kiemelkedő elméleti tudással vagy legalább tíz éves szakmai gyakorlattal rendelkeznek, s a természet- vagy környezetvédelmet érintő eljárásokban, azok felügyeletében, vagy a természet- és környezetvédelemre vonatkozó jog érvényesítésében, vagy a tudományos kutatásban jelentős tapasztalatot szereztek, s köztiszteletnek örvendenek.

(2) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosára - az e törvényben írott eltérésekkel - az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló, 1993. évi LIX. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

2.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ellenőrzi az Alkotmány és az egyéb jogszabályok azon rendelkezéseinek érvényesülését, amelyek a most felnövekvő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és környezeti feltételeinek fenntartására vonatkoznak; e körben hivatalból vizsgálatot folytathat és kivizsgálja a hozzá érkezett bejelentéseket. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa véleményt nyilvánít az olyan jogszabálytervezetekről, amelyek a bennük foglalt hosszú távú döntések révén alapvetően befolyásolják a jövő nemzedékek életfeltételeit.

(2) A környezet tevőleges, vagy mulasztásban megnyilvánuló veszélyeztetése, továbbá szennyezése vagy károsítása esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa

a) felhívja a környezethasználót a veszélyeztetés vagy a károsítás megszüntetésére. A környezethasználó haladéktalanul köteles a megtett intézkedésekről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát 30 napon belül írásban tájékoztatni;

b) a tájékoztatás elmulasztása, továbbá az intézkedések elmulasztása vagy nem kielégítő volta esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezethasználó ellen hatósági intézkedéseket kezdeményezhet, pert indíthat a jogsértő magatartástól való eltiltásra és a kármegelőzésre való kötelezésre, továbbá szabálysértési és büntető feljelentést tehet.

c) Ha a károsult nem kívánja érvényesíteni kártérítési igényét a károkozóval szemben, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a kártérítési igényt - a károsult erre vonatkozó nyilatkozata alapján - a környezetvédelmi alapjára érvényesítheti.

d) Ha hatóság elmulasztja környezetvédelemre vonatkozó intézkedés megtételét, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívja az intézkedésre. A hatóság köteles az intézkedésről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a felhívástól számított 30 napon belül tájékoztatni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a felhívással egyidejűleg a hatóság felettes szervéhez is fordulhat, a határidő eredménytelen eltelte után a felettes szervhez fordul.

e) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezet veszélyeztetésének vagy károsításának tényét és az arra vonatkozó adatokat, továbbá a hatósági intézkedések adatait a vizsgálat befejezése után nyilvánosságra hozhatja; az a) és d) pontban meghatározott határidő eredménytelen eltelte után nyilvánosságra hozza.

(3) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa javaslatot tesz a környezetvédelemre vonatkozó jogszabályok megalkotására és módosítására, véleményezi az ilyen jogszabályok tervezetét.

(4) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívására az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszerben (1995. évi LIII. törvény - a továbbiakban Környezetvédelmi törvény - 49.§) kezelt, a lefolytatott vizsgálatlal összefüggő adatot felül kell vizsgálni, a vizsgálat által megállapított adatot az Információs Rendszerben fel kell tüntetni.

(5) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vizsgálata által megállapított tartós környezetkárosodás tényét, mértékét és jellegét az ingatlan-nyilvántartásban a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kérelmére fel kell tüntetni. A bejegyzésre egyebekben a Környezetvédelmi törvény 52.§-a irányadó.

(6) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a Környezetvédelmi törvény 93.§-a szerinti közmeghallgatásra meg kell hívni, a közmeghallgatási jegyzőkönyvet számára meg kell küldeni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kezdeményezésére a Környezetvédelmi törvényben meghatározott eseten kívül is - különösen az egyes területek fejlesztési terveivel, valamint az illető területet érintő, a jövő generációk életfeltételeit alapvetően befolyásoló jogszabálytervezetekkel kapcsolatban - közmeghallgatást kell tartani.

(7) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa előzetesen véleményt nyilvánít a Magyar Köztársaság azon nem-